

ФІНАНСИ

УДК 336.11

С.В. КАЛАМБЕТ, доктор економічних наук, професор Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, академік Академії економічних наук України

ГЕНЕЗИС НАУКИ ПРО ФІНАНСИ

У статті розглянуто генезис наукової думки становлення фінансових відносин та фінансової системи. Охарактеризовано головні економічні школи у сфері фінансових відносин та визначено їх вплив на сучасну фінансову систему.

В статье рассмотрен генезис научной мысли становления финансовых отношений и финансовой системы. Охарактеризованы главные экономические школы в сфере финансовых отношений и определено их влияние на современную финансовую систему.

The article examines genesis of scientific thought about financial relationships and financial system. It also analyses financial relationships defined by main economic schools and determines their influence on modern financial system.

фінанси, економічна школа, державне регулювання, лібералізм, маржиналізм

Нестабільність фінансової системи України та її негативний вплив на загальний стан економіки країни свідчать про нагальність вивчення фінансових питань держави та кожного окремого громадянина. За такої ситуації зрозуміло, що рівень фінансової освіти повинен відповідати ринковому способу мислення.

Проте саме використання знання генезису фінансів для розробки концептуальної бази подолання кризового явища дозволяє осмислити накопичений історичний досвід світової та вітчизняної науки, відмовитися від стереотипів в фінансовій науці, що склалися в період соціалізму і зробити результативними дослідження про предмет фінансової науки.

Питання генезису фінансової науки вивчалось багатьма вченими. Зокрема над цим питанням працювали такі вчені, як Ж. Боден, Т. Гоббс, Д. Локк, Л. фон Секендорф, І.І. Янжул, Ф. Юсті, А. Сміт, Ф. Кене, Д. Рікардо, К.Г. Рау, А. Пігу, Л. Косса, К.Т. Ееберг. Серед сучасних дослідників найбільш вагомий результат зробила В.М. Пушкарьова. Але її праці, в основному, присвячені проблемам податків та оподаткування.

Метою статті є дослідження генезису фінансів, характеристика напрацювань основних фінансових шкіл в історичному аспекті.

Фінансова наука, як і всі науки, народилася із практики. Адже фінансова практика почала існувати на багато століть раніше за фінансову науку. Століттями існували фінансові господарства. Вони розвивалися, розквітали, а потім згідно з економічними законами занепадали та припиняли своє існування, так і не дізнавшись про існування фінансової науки. Фінансова наука виникла пізніше інших соціально-політичних наук, її зародження більшість дослідників відносять до XV–XVI ст.

Незважаючи на розвиток фінансової діяльності держав, у давньому світі фінансова наука ще не існувала. Проте перша наукова думка про господарські операції виникла ще в античному світі (табл. 1).

Так, Ксенофонт визнавав видами державного доходу надання в оренду державного майна, невільників, мита й податки. Він рекомендував Афінам купувати невільників з метою одержання доходу від віддачі їх внайми власникам Лавріонських срібних рудників. Він пропонував державі будувати готелі, магазини, щоб зберігати товари, а потім давати їх внайми, і для цього навіть пропонував державі зробити позику.

Через панування натурального господарств, що обумовило слабкий розви-

Хронологія економічних шкіл

Період	Економічна школа
Античність	Стародавні економічні школи
Середньовіччя	Схоластика Меркантилізм Фізіократи
XVIII–XIX ст.	Класична економічна теорія Англійська історична школа Німецька історична школа Соціалістична школа Марксизм Маржиналізм Неокласицизм Лозанська школа Інституціоналізм
XX ст.	Стокгольмська школа Кейнсіанство Австрійська школа Чиказька школа

ток фінансового господарства, фінансова наука не мала змоги розвиватися в часи середньовіччя в повному обсязі. Деякі згадки про фінанси ми знаходимо у Фоми Аквінського (XIII ст.) Але в основному для середніх віків характерні загальні положення про фінансову моральність, що знайшли своє відображення в теологічних, філософських, політичних й юридичних творах схоластиків.

Через панування натурального господарств, що обумовило слабкий розвиток фінансового господарства, фінансова наука не мала змоги розвиватися в часи середньовіччя в повному обсязі. Деякі згадки про фінанси ми знаходимо у Фоми Аквінського (XIII ст.) Але в основному для середніх віків характерні загальні положення про фінансову моральність, що знайшли своє відображення в теологічних, філософських, політичних й юридичних творах схоластиків.

Фінансова наука виникає в XV ст. в містах північної Італії. На той час ці міста переживали економічний і культурний підйом. На межі середньовіччя й нового часу торгівля створила не тільки матеріальні умови для виникнення нової галузі суспільного знання, але й нагальну потребу у свідомому ставленні до фінансового господарства.

Відображенням перших успіхів торговельного капіталізму став меркантилізм.

Багато письменників-меркантилістів починають свою літературну діяльність наприкінці XV ст. Серед них найцікавіший Діомед Карафа. Він повторює все, що до нього сказав Фома Аквінський, але оскільки Карафа один час керував фінансовим господарством неаполітанського королівства, це дало йому можливість ввести в науковий світ нові терміни і поставити нові завдання перед фінансовою наукою. Він поділяв витрати на три групи: витрати на оборону країни, витрати на утримання правителя, витрати на задоволення нагальних потреб.

Карафа був представником торговельного класу і наполегливо рекомендував скасувати оподаткування вивозу товару. Карафа вважав, що основою бюджету повинні бути домени. Він заперечував проти податкового виснаження народу.

Брак коштів від доменів в XVI ст. змусив державу перейти до використання регалій, мита, податків, як основних джерел державних доходів. Це спонукало філософів того часу, що займалися державними науками, досліджувати й питання фінансового господарства. Можна сказати, що в XVI ст. виникає зв'язок між фінансовою теорією й практикою, інакше кажучи, наука чинить більш помітний вплив на фінансову практику.

Видатним економістом XVI ст. є представник Франції Ж. Боден (1530–1597).

Одним із перших Боден систематично розглядає фінанси в своїй праці «Шість книг про республіку». В систему фінансів Боден включає сім джерел доходу короля: 1) домени, 2) військова здобич, 3) подарунки дружніх держав, 4) збори із союзників, 5) доходи від торгівлі, 6) мито з вивозу й ввозу й 7) данина зі скорених народів.

Ж. Боден до джерел державних доходів не відносив податки. Основою надійної системи фінансів Боден вважав доходи від доменів і митне оподаткування. Податки, на думку Бодена, варто було застосовувати тільки у виняткових випадках. Він вважав податки коштами небезпечним, що можуть внести розбрат між королем та його підданими, коштами, що спонукають до повстань. Говорячи про витрати держави, Боден стверджував, що зібрані кошти варто витратити на утримання королівського двору, добродійність, утримання армії, будівництва фортець, міст і громадських будинків.

Вчення Жана Бодена викладено головним чином у праці «Шість книг про республіку» (1577), при чому під республікою автор мав на увазі державу взагалі. Він вважав, що осередком держави виступає сім'я (домогосподарство). За своїм статусом глава сім'ї є прообразом і відображенням державної влади. Держава виникає в результаті угоди, її мета полягає в тому, щоб, гарантуючи мир у спільноті й захищаючи її від зовнішнього нападу, піклуватися про справжнє щастя індивідів. Найвагоміший внесок Ж. Бодена у розвиток політичної думки — це розробка теорії державного суверенітету. На його думку, суверенітет — це абсолютна, постійна й неподільна влада:

- абсолютність — це відсутність обмежень для виявів своєї могутності
- постійність — це незмінне існування невизначено тривалий час
- неподільність — стан, коли влада ні з ким не ділить своїх прерогатив і не може бути ніяких органів, які стояли б над або поряд з нею.

Ж. Боден виокремлює п'ять основних ознак суверенітету:

- видання законів, обов'язкових для всіх;
- вирішення питань війни і миру;

- призначення посадових осіб;
- дія як суду в останній інстанції;
- помилування.

Він вважав, що держава не повинна втручатися у справи сім'ї, порушувати принцип віротерпимості, особливо збирати податки з підданих без їхньої згоди і всупереч волі власників. Ж. Боден віддав перевагу суверенній (абсолютній) монархії з окремими елементами аристократичного й демократичного правління за умов монархізму. Аристократичні елементи можливі, зокрема, тоді, коли правитель призначає на посади лише знатних і багатих. Демократичні елементи з'являються в державному управлінні у разі відкриття монархом доступу до посад практично всім вільним і розумним індивідам.

Таким чином, меркантилісти в особі Бодена зробили першу спробу визначення фінансового господарства, як господарства, що складає з державних доходів і витрат.

В XVII ст. через гострий брак коштів в державах Європи активізувалася фінансова думка про податки. Тепер актуальним стало питання, які податки краще — прямі або непрямі. Над цим питанням працювали англійські філософи й економісти Т. Гоббс і Д. Локк.

Т. Гоббс в 1642 р. пише про абсолютне право правителів оподатковувати своїх підданих, але разом з тим він указує на необхідність дотримуватись помірності й рівномірності у розподілі податків, віддаючи перевагу непрямим податкам. Саме цей принцип став головним в економіці Англії. Проте наприкінці XVII ст. під впливом Д. Локка громадська думка Англії змінилась і перевага була віддана прямим податкам.

Значний внесок у розвиток фінансової науки в XVII—XVIII ст. внесли німецькі фінансисти. Вони розглядали фінансову науку як частину камеральних наук.

Згідно з оцінкою фінансистів XIX ст., німецькі камералісти — це своєрідне відгалуження меркантилізму, що розвинулося під впливом фінансового господарства Німеччини, що через відсталість народного господарства будувалося ще на доходах від доменів. Управління майном вимагало певних відомостей та даних. Групуванням

цих відомостей та даних і займалися німецькі камералісти.

Треба відзначити, що німецькі камералісти, незважаючи на прикладний характер їхніх досліджень, зробили першу спробу систематичного викладу основ фінансового управління й тим самим заклали фундамент фінансової науки. Істотний внесок у розробку цих проблем зробили: Л. фон Секендорф (1626–1692), що вперше висловив ідею про зв'язок народного господарства, добробуту й податкової чинності населення, Ф. Юсті й І. Зонненфельс (1733–1817). Два останніх систематизували пануючі фінансові теорії й побудували загальну систему фінансової науки. Ф. Юсті в 1766 р. видає перший методичний твір «Система фінансового господарства», у якому викладені основні положення фінансової науки. Згідно з оцінкою І.І. Янжула, Ф. Юсті є батьком фінансової науки. В 1768 р. видається книга міністра фінансів Австрії І. Зонненфельса «Основні початки поліції, торгівлі й фінансів», що була переведена майже на всі європейські мови. Обидві книги мали великий вплив не тільки в Німеччині, але й в інших державах Європи.

До кінця XVIII ст. продовжується докладна розробка фінансових питань не тільки із практичної точки зору, але й у теоретичному плані. Це стало можливим, по-перше, під впливом нових теорій в галузі філософії, права й держави (Монтеск'є, Руссо, Канта); по-друге, у результаті розвитку нової науки про народне господарство, пов'язаної з іменами фізіократів, й особливо з А. Смітом, й, по-третє, — у зв'язку з докорінними перетвореннями в політичному, соціальному й економічному житті під впливом Великої французької революції й прогресу техніки.

Найбільш впливовими представниками нового етапу в розвитку фінансової теорії й практики стають французькі вчені. В другій половині XVIII ст. ідеї школи фізіократів (Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мірабо) стали пануючими. Фінансова система фізіократів вплинула на теорію й практику. Фізіократи у сфері фінансової науки займалися розробкою питань щодо справедливості оподаткування, перекладання, щодо джерел доходу та розміру участі кож-

ного у витратах держави, та інших проблем теорії податків. Система фізіократів виходить із того, що лише одна земля дає чистий дохід, а мануфактура й торгівля ніяких нових цінностей не створюють. Звідси лише поземельний податок стає припустимим способом одержання державних доходів.

Незважаючи на помилковість теорії єдиного податку, заслуга фізіократів полягає в тому, що вони першими вказали на взаємозв'язок і взаємозалежність фінансів і народного господарства. Саме завдяки фізіократам стало зрозуміло необхідність зв'язувати питання фінансового господарства з теоріями політичної економії. Представник школи фізіократів Ф. Кене (1694–1774) розробив економічну таблицю. У ній Ф. Кене відобразив як єдине ціле весь суспільний процес відтворення, обігу, розподілу й споживання продуктів. Він першим визначив умови, за яких можливий безперервний виробничий процес. В його таблиці показане просте відтворення, але із приміток до таблиць видно, що він чітко розумів значення як розширеного відтворення, так й простого. Кене відзначав тісний зв'язок скорочення відтворення з оподаткуванням. Якщо податок падає не на дохід землевласника (чистий дохід згідно з термінологією фізіократів), а на дохід фермера-орендаря або на споживання, то він призводить до скорочення капіталу, що інвестується в землеробство, і зменшує розміри виробництва. У поясненнях до економічної таблиці серед причин, що скорочують виробництво, Ф. Кене насамперед називає причини, зумовлені податками: 1) погана форма оподаткування, якщо остання застосовується до фермера, 2) зайвий тягар податків внаслідок надмірних витрат на їх стягнення, 3) надмірні судові витрати. Таким чином, Ф. Кене вперше порушив питання про органічний зв'язок оподаткування й народногосподарського процесу.

Завдяки праці А. Сміта «Дослідженнями про природу й причини багатства народів» (1776) економічна теорія стає самостійною наукою. Значне місце в ній займають фінансові теорії. Фінансову науку А. Сміт не виділяє з політичної економії. У нього відсутні терміни «фінанси»

й «фінансове господарство». Однак саме А. Сміт виявляє зв'язок між фінансами й народним господарством, залежність фінансового господарства від народного. На відміну від попередників він включає в народне багатство не один, а три джерела – землю, працю і капітал, які й забезпечують державне господарство фінансовими ресурсами. Головна заслуга А. Сміта полягає в тому, що він дав розвиток економічній основі фінансового господарства. Він не тільки заклав міцний народногосподарський фундамент фінансової науки. Його п'ята книга про народне багатство присвячена фінансовому господарству, в якій він дав вчення про фінанси, що відповідало умовам і поглядам того часу.

Книга складається з трьох глав: 1) про державні видатки; 2) про державні доходи; 3) про державні борги.

Державні витрати А. Сміт поділяє на дві групи: витрати, що мають загальне значення (оборона й утримання королівської влади), які можуть бути сплачені за рахунок доходу суспільства й витрати, у яких зацікавлені окремі особи. Витрати на здійснення правосуддя, витрати на народну освіту повинні сплачуватися за рахунок мита, як власне і установи, що функціонують в цій галузі державної діяльності. Це спонукало А. Сміта до розподілу державного й місцевого фінансового господарств: «Місцеві або провінційні витрати, користь яких обмежується однією якою-небудь місцевістю, як, наприклад, утримання міської й сільської поліції, повинні оплачуватися місцевими або провінційними доходами й не повинні падати тягарем на загальні доходи суспільства. Було б несправедливо змушувати все суспільство мати втрати, які приносять користь тільки його окремій частині».

Доходи А. Сміт поділяє на доходи від капіталів, підприємств й державного майна (по сучасній термінології – неподаткові доходи) і на податки. Згідно з вченням Сміта, якщо певний вид капіталу знаходиться в розпорядженні держави, то він приносить занадто малий прибуток, що завдає прямої шкоди розвитку народного господарства. А. Сміт заперечує підприємницьку діяльність держави. Такі погляди А. Сміта збігалися з інтересами промис-

лового капіталу, якому хотілося усунути найдужчого й самого небезпечного на той час конкурента – державу з її можливостями використати свій авторитет і вирішити будь-яку суперечку у свою користь. Згідно з А. Смітом, прибуток повинен належати тільки класу капіталістів, а він уже через своїх цензових представників у законодавчих органах поступиться певною частиною державі.

Ідеї А. Сміта, викладені в його «Дослідженнях про багатство» вплинули на господарське й фінансове життя європейських держав. Завдяки йому наука про фінанси набула настільки самостійного значення, що наукові рекомендації стали використовуватися в законодавчій практиці. З цього часу ідея того, що в фінансовому господарстві практика важливіша за теорію відійшла на задній план. А. Сміт навчив оцінювати фінансову практику лише як шлях, засіб розробки та перевірки загальних законодавчих принципів.

Найобдарованіший учень А. Сміта Д. Рікардо у своєму творі «Початку політичної економії й податкового обкладання» створює нову теорію податків, яка безпосередньо пов'язана з його теорією ренти й заробітної плати. Відповідно до цієї теорії всі податки сплачуються в остаточному підсумку з прибутку капіталіста й лише деякі – з поземельної ренти; будь-які податки перекладені на підприємців і тому головним джерелом державних доходів є прибуток капіталіста. Ця теорія не тільки одержала розповсюдження у фінансовій науці, але й знайшла застосування в чинних законодавствах.

Розвиток політичної економії в XVIII ст. створив передумови для відокремлення фінансової науки в другій чверті XIX ст. Інтенсивне зростання фінансового господарства також було одним зі стимулюючих факторів для фінансової науки. В XIX ст., особливо в другій його половині, в розвитку фінансової науки великий вплив мають ідеї соціалізму (К. Родбертус, К. Маркс, Ф. Лассаль) і соціально-демократичний робочий рух, що насамперед виник у Німеччині (Л. Штейн, А. Шеффле, А. Вагнер). Цей вплив приділяло багато уваги фінансовій системі й надавав їй серйозного значення. Цей рух

не поділяв соціалістичних поглядів. Він приймав лише часткові поступки на вигоди робочої демократії. Рух став відображенням реакції на економічний і фінансовий лібералізм, що панував в науці й політиці із часів фізіократів й А. Сміта до другої половини XIX ст.

Перехід від абсолютизму до конституційного управління, пов'язаному з розглядом і затвердженням бюджету народними представниками, обумовив необхідність розробки бюджетного права. Бюджет, фінансове управління й контроль, які були відсутні у фізіократів й А. Сміта, перетворилися у важливі складові частини фінансової теорії. Становлення основних положень фінансової теорії в XVIII ст. і раніше належало французам й англійцям, а в XIX ст. подальша теоретична розробка й аналіз нових завдань, які поставила фінансова практика й більше складне соціальне життя, належала німецьким вченим. У їхніх працях частина теорії народного господарства про фінанси перетворилася у велику галузь економічної науки, у фінансову науку з пануванням у ній соціальної, а не індивідуалістичної або фіскальної точок зору. В університетах засновуються кафедри фінансової науки й з'являються великі наукові праці, що охоплюють всі сторони державного господарства. На думку Л.В. Ходського, «сучасна теорія фінансів є більш результат роботи одного XIX ст., чим всіх попередніх».

Розглянемо більш детально розвиток фінансової науки у XIX ст. Виділення з політичної економії фінансової науки в самостійну галузь суспільний знань зв'язано насамперед з ім'ям К.Г. Рау (1806—1873). Перше видання підручника К. Рау «Основні початки фінансової науки» датується 1832 р., шосте — 1868 р. Підручник К. Рау служив основним підручником з фінансової науки протягом майже півстоліття не тільки в Німеччині, але й в інших країнах. Його курс мав істотне значення й для Росії. Певною мірою його учнем був перекладач зазначеної праці, професор Санкт-Петербурзького університету В.А. Лебедев. У Росії ім'я К. Рау у свій час належало до числа найбільш популярних.

Підручник К. Рау містить вступ до основ фінансової науки, і розділи, присвячені державним витратам, державним доходам (від державного майна, регалій, лісів, промислових підприємств, капіталів, мит, податків), державному кредиту, бюджету, організації фінансового управління. За цією схемою викладався курс фінансової науки в німецькій, англійській, італійській і російській навчальній літературі.

Помітний внесок у розвиток фінансової науки зробив один із чудових економістів першої половини XIX ст. швейцарець Ж. Сісмонді (1773—1842). Незважаючи на те, що він був палким шанувальником А. Сміта на початку своєї діяльності, він надалі виступає із критикою великого промислового капіталу, встаючи на захист дрібної промисловості й землеробства. Сісмонді вважав фінансову політику важливим засобом поліпшення стану народу, вимагаючи скорочення непрямих податків, установа мінімуму, вільного від обкладання, вимагаючи прогресивності в обкладанні. Він вважав, що оплачувати податками послуги держави повинні ті, хто цими послугами користується — імуші, а не бідняки. Прогресивні погляди Сісмонді не вплинули на діяльність урядів того часу, але вони були сприйняті фінансовими школами, що утворились в другій половині XIX ст. і насамперед — соціально-політичним рухом у Німеччині.

Розробки К. Маркса й Ф. Енгельса у сфері фінансової науки мали неабияке значення. Ідеї марксизму вплинули на розвиток фінансової науки. Марксизм протягом тривалого часу був офіційною доктриною СРСР і країн соціалізму, а питання про ступінь розробленості К. Марксом фінансової теорії був незмінно дискусійним у радянській фінансовій літературі. К. Маркс і Ф. Енгельс не лишили спеціальних робіт, присвячених питанням фінансового господарства.

Марксизм дуже мало проникнув у цю галузь. Дотепер у марксистській теоретичній літературі не тільки не дозволений, але й не поставлене питання про можливість існування фінансової науки, як самостійної дисципліни. Недозволено й не

поставлені навіть питання про саме поняття фінансів й їхньому місці в системі навчання К. Маркса. Сформована в 20-ті роки система фінансів і діючих фінансових інститутів будувалися в основному по капіталістичних зразках.

Соціально-політичному руху належить заслуга в розробці соціальних аспектів фінансової науки. Основна його ідея полягала в тому, щоб за допомогою податків здійснювати перерозподіл національного доходу на користь незаможних класів. Погляди А. Вагнера (1835–1917), який був останнім із представників нової історичної школи, одержали широке розповсюдження у фінансовій літературі останньої чверті XIX – початку XX ст.

Головна мета А. Вагнера – довести перевагу державного панування. Доходи й витрати фінансового господарства – це органічні витрати ресурсів народного господарства. Матеріальні блага приватних господарств у фінансовому господарстві перетворюються в послугу державі, а послуги держави дозволяють приватним господарствам створити подібні й більшу кількість нових матеріальних цінностей. Більш радикальним А. Вагнер був у сфері податкової політики, висуваючи ідею втручання держави в процес розподілу. Він висловлювався за посилене обкладання кон'юнктурних доходів, за такі податкові заходи, які б тягли перерозподіл національного доходу. Основні фінансові ідеї А. Вагнера викладені їм у курсі «Наука про фінанси» (1880). Курс складається із трьох частин: перша – введення, огляд фінансового ладу, вчення про витрати й про приватноправові доходи, друга – вчення про мита, третя – спеціальна частина вчення про податки (історія, законодавство, статистика).

Маржиналістський напрямок в економічній науці вплинув на становлення фінансової науки. Так, висновки австрійської школи були використані для побудови загальної конструкції фінансової науки й аналізу сутності окремих фінансових явищ й інститутів, насамперед – явище перекидання податків з погляду теорії граничної корисності. Один з видних представників австрійської школи Е. Сакс спробував розробити загальну те-

орію фінансової науки й фінансового господарства (1887). Е. Сакс вважав помилковим думку К. Менгера, що фінансова наука – прикладна наука. Е. Сакс прийшов до висновку, що фінансова наука повинна стати такою ж точною наукою, як і політична економія. Він думав, що в політичній економії й фінансовій науці той самий метод, і якщо політична економія будується на законі граничної корисності, то й фінансова наука повинна бути побудована на тому ж принципі.

Італійський фінансист Ф. Нітті в «Основних початках фінансової науки» звертає увагу на те, що фінансова наука як самостійна, як наука про закони, що керують фінансовими явищами, склалася наприкінці XIX ст..

Щодо внеску до фінансової літератури Європи й Америки 90-х років XIX ст. Згідно з оцінкою сучасників перше місце належить Е. Селігману. Е. Селігман пройшов німецьку університетську школу й приніс в Америку гарне знання німецької літератури 70-х й 80-х років. У сфері теоретичних проблем він зробив спробу знайти середній варіант між класичною школою політекономії й школою граничної корисності. Він виступив з ідеєю компромісу між класиками й маржиналістами. Він вважав за потрібне ввести в економічну науку нового поняття соціальної граничної корисності, але ця ідея не знайшла підтримки. У сфері фінансової науки він вивчив майже всі основні питання: майнове оподаткування, прибуткове оподаткування, прогресивне оподаткування, перекидання податків, класифікацію державних доходів, державний кредит, місцеві фінанси. Із численних творів Е. Селігмана найважливішою вважається робота про прогресивне обкладання в теорії й практиці (1892).

Італійська фінансова наука внесла значний вклад в дослідження предмета, зміста й структури науки про фінанси. Л. Косса виклав свої погляди в книзі «Основи фінансової науки» (1896), виданої в Росії в 1900 р. Він вважав, що фінансова наука – це теорія державного майна. Вона вивчає найважливіші закони, за якими варто формувати, управляти й користуватися державним майном. Фінансова на-

ука, на думку Л. Косса, – це не доповнення до політекономії, тобто вона не обмежується дослідженням економічних причин й наслідків фіскальних заходів. Джерелами науки про фінанси служать не тільки принципи політекономії, а й загальні принципи права й політики.

У фінансовій науці Л. Косса виділяє три розділи, що охоплюють державні витрати, доходи і їхнє співвідношення. Питання фінансової політики він не відокремлює від предмета науки. Головна мета фінансової науки полягає в тому, щоб указати управляючі принципи гарного державного господарства. Фінансова наука є галуззю політики, тому фінансову науку й називають також фінансовою політикою.

Ф. Нітті вважав науку про фінанси галуззю політекономії, мета якої є вивчення способів здобуття та вживання матеріальних коштів, необхідних для існування держави та органів місцевого самоврядування. Отже, Ф. Нітті розширює предмет фінансової науки, включаючи в нього не тільки державні фінанси, чим обмежувалася більша частина дослідників, але також і місцеві. Що стосується самого змісту предмета фінансової науки, те Ф. Нітті не зводить його тільки до державних доходів, а доповнює його вченням про державні витрати, кредит й бюджет.

Французька фінансова думка першої половини XIX ст. (Ж.Б. Цей, Ф. Бастіа), розвиваючи ідеї А. Сміта про невтручання держави, ішла по шляху подальшого скорочення функцій держави й зменшення тягаря оподаткування. Відомий французький економіст другої половини XIX ст. П. Леруа-Бол'є виступав проти господарської діяльності держави, захищав інтереси великого капіталу й заперечував проти ідеї прогресивного оподаткування. Що стосується фінансової науки, то він виключав категорію державних витрат з її предмета. Він писав, що «фінансова наука – просто наука про державні доходи і їхнє застосування до справи».

З англійської фінансової літератури особливої уваги заслуговують роботи професора А. Пігу (1877–1959). Серед робіт Пігу три мають відношення до фінансових проблем. «Досвід з державних фінансів», опублікований в 1927 р., поділяється

на три частини, присвячені витратам, податкам, позикам. Пігу підкреслював, що ряд витрат держави носить характер перерозподілу капіталів усередині народного господарства.

Досягнення фінансової науки того часу знайшли своє відображення в масі навчальної літератури. Ідеї Л. Косса були використанні при написанні посібника професора Ерлангенського університету К.Т. Еєберга «Нариси фінансової науки» (1882).

Фінансова наука, за Еєбергом, є систематичний виклад принципів, за якими ведеться й повинне вестися фінансове господарство, за якими держава, регіон, громада повинні добувати й витратити необхідні для досягнення своїх цілей матеріальні блага. Фінансова наука відповідно до структури фінансового господарства, згідно з Еєбергом, розпадається на: 1) вчення про витрати, 2) вчення про доходи, 3) вчення про відношення між доходами й витратами, що є основою вчення про кредит.

К. Еєберг дав обґрунтування науки про фінанси як науки про державні фінанси. Він, як і Косса, вважав фінансову науку самостійною наукою, яка повинна враховувати принципи політичної економіки, державного права та політики.

Проте розвиток фінансової науки був призупинений в період соціалізму. Адже централізована економіка не мала на меті розвиток фінансової та економічної освіти населення.

Новий поштовх вітчизняна наука отримала в умовах побудови ринкової економіки. Проте зараз вона значно відстає від світової школи і лише робить перші кроки у вивченні та осмисленні природи фінансів та фінансового механізму.

Таким чином, знання генезису фінансів дозволяє осмислити накопичений історичний досвід світової науки з метою розробки концептуальних принципів фінансової політики в умовах кризи, удосконалення фінансового механізму в Україні, його основних елементів.

Список використаної літератури

1. Антология экономической классики. – В 2-х томах. – Т. 1 / предисловие,

составление И.А. Столярова. – М.: «ЭКО-НОВ», 1992. – 475 с.

2. Антология экономической классики. – В 2-х томах. – Т. 2 / предисловие, составление И.А. Столярова. – М.: «ЭКО-НОВ», 1992. – 486 с.

3. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие / В.М. Пушкарева. – М.: ИНФРА – М., 1996. – 192 с.

4. Ходский Л.В. Основы государственного хозяйства. Пособие по финансовой науке. – СПб.; типография М.М. Стасюлевича, Вас. Остр., 5 л., 28, 1894. – 581 с.

5. Янжул И.И. Основы начала финансовой науки. / И.И. Янжул. – СПб., 1904. – 500 с.

Отримано 11.02.2009